

Govor mržnje

Gordana Vilović

Pod govorom mržnje (*hate speech*) općenito se misli na verbalno izražavanje agresivnosti prema manjinskim društvenim skupinama. To je svaka "vrsta govora kojom se širi, potiče ili opravdava nacionalna i rasna netrpeljivost, ksenofobija, antisemitizam, vjerski i drugi oblici mržnje temeljeni na nesnošljivosti" (Malović i sur., 2007:61) Govor mržnje je jezična kovanica koja je na velika vrata ušla u hrvatski jezik u vrijeme "kovanja rata", kako je britanski novinar Mark Thompson opisao ulogu medija u državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Moglo bi se kazati da je dotad ta sintagma bila nepoznata u našem svakodnevnom govoru. Mediji su tada, sami i uz pomoć političara, oblikovali i učvrstili posve novu retoriku koja je djelotvornije pogađala metu od bilo kojeg oružja. Početak tragičnih događaja – rat, stradanja, stotine tisuća izbjeglica i prognanika – samo je osnažio žestinu govora mržnje u svim novonastalim postjugoslavenskim državama. Ubrzo je svaka država koja se našla u sukobu, ponajprije kroz državne elektroničke medije kao svoje glasnogovornike, uspostavila karakterističan i prepoznatljiv izričaj – govor mržnje.

Razvoj govora mržnje u posljednjih dvadeset godina u Hrvatskoj mogao bi se uvjetno podijeliti na tri razdoblja: "prvo razdoblje – istinski oblik govora mržnje koji su pronosili mediji (1990-1997); drugo razdoblje – početak državne brige da se smanji intenzitet i ubojitost govora mržnje (1997-2000); treće razdoblje jest vrijeme od 2000. do današnjih dana" (Vilović, 2005:238-240), koje karakterizira značajno smanjivanje govora mržnje, ali i njegovo premještanje iz tradicionalnih medija na internetske stranice odnosno na društvene grupe i forume. Najjače nasilništvo govornika mržnje u hrvatskim medijima s početka devedesetih godina bilo je usmjereno protiv pripad-

nika srpske nacionalne manjine. Drastični primjeri izražavanja mržnje objavljivani su u niskonakladnim tjednicima poput *Naroda, Hrvatskog slova i Tomislava*. Ilustracije radi, izdvajam jednu karakterističnu konstrukciju iz tog vremena: "Drago mi je da nisam Srbin. Jesam mješanac; ima u meni njemačke, slovačke i hrvatske krvi, ali nimalo srpske i to me veseli" (nav. u: Malović i sur. 2007:93). Pripadnike srpske manjine "častilo" se na najgori način, pa je nastao svojevrsni "kodeks srpskog beščašća... gdje su laž, hvalisavost, mučko ubojstvo, pljačka, krađa, mučenje i silovanje časna djela" (93). Osim pripadnika srpske nacionalnosti, na udaru jezika nesnošljivosti 1993, u vrijeme hrvatsko-muslimanskih sukoba, našli su se Bošnjaci koji su nazivani "balijama, muhamedancima, mudžahedinima, fundamentalistima, islamskim fanaticima" (95). Jednako su prošli i pripadnici hrvatske većine koji su se otvoreno suprotstavili takvom ponašanju, pa stoga su nazivani "srbijanerima", "perverznom Jugoslavenima", "antihrvatskim smećem", "hejslavencima" i "ekstremno-komunističkim medijskim jurišnicima". Novinske arhive iz tog vremena čuvaju i neprimjerene izjave mržnje prema židovstvu i Židovima. "Zločesti Židov Soros" bio je česta tema, doduše, niskonakladnih katoličkih novina, ali je država sufinancirala izdavanje tih tjednika. U nizu objavljenih tekstova ilustrativna je sljedeća rečenica: "Mi smo prijatelji i simpatizeri staroga i izabranog židovskog naroda (...) ali kad su u pitanju zločesti Židovi, oni koji drmaju svijetom, tiskom, televizijom, filmovima, bankama i pornografskom industrijom (...) ustaj ćemo protiv zla u svijetu".

Veliku štetu Hrvatskoj devedesetih godina nanijeli su *Slobodni tjednik*, prvi privatni tjednik, i državna televizija, ali dio odgovornosti za promicanje govora mržnje nose i svehrvatski dnevници poput *Večernjeg lista* i *Vjesnika*. U ožujku 1993. nakon

nesretne privatizacije kojom je prešla u vlasništvo Miroslava Kutle pridružuje im se *Slobodna Dalmacija*, te *Glas Slavonije* nakon što je Branimir Glavaš preuzeo "brigu" o uredništvu. Danko Plevnik o ulozi medija i političara u promicanju govora mržnje u ranim devedesetima piše: "Rat je bio totem, a pravda tabu. Urnebesno se poticala mržnja na svog prvog srpskog susjeda da bi se šutjelo o otimačini čitavog lokalnog vlasništva, od onih koji su po profesiji postajali najintegralnijim, gotovo globalnim, Hrvatima... Govor mržnje služio je kao magla u kojoj su nestajale najprije tvornice, a potom banke. Ta je magla sprečavala medije... Svršetkom rata i dizanjem te magle odmiče se od frontalnog antisrpskog govora mržnje ka ciljanom hostiliziranju pojedinaca suprotstavljenih HDZ-u" (2003:65-66).

Genezom govora mržnje u Hrvatskoj sustavno su bavili članovi i, posebno, predsjednici Hrvatskoga helsinškog odbora Ivan Zvonimir Čičak i Žarko Puhovski, te predsjednik Građanskog odbora za ljudska prava Zoran Pusić, koji je kontinuirano upozoravao na verbalne ispade javnih osoba, političara, medija. Objavljujući začetke govora mržnje u Hrvatskoj 1990. Puhovski koristi izraz "šutnje mržnje" kao preteče govora mržnje: "Usporedo s liberalizacijom ostatka jugoslavenskog sustava koji više nije mogao sprečavati da u medijima izađe ono što se godinama zatiralo, tako je ta desetljetna šutnja mržnje koja je postojala, a nije smjela doći do riječi, s liberalizacijom eksplodirala te postala instrumentalnom za početak rata. Sa završetkom rata su se strasti malo ispuhale, došlo je do postupnog labavljenja tih pritisaka, posebno u 'mainstream medijima'. Širenje govora mržnje na prostorima bivše Jugoslavije slično promišlja i Remzi Lani, ugledni novinar i albanski medijski analitičar, koji piše da su "medijske 'kampanje' bile prethodnice vojnim kampanjama; plaćenici mikrofona i pera prethodili su plaćenicima kalašnjikova i mina... Novinari 'patrioti' pretvorili su se u instrumentalne nacionalističke propagande Miloševića i drugih". Dodaje da se "*Oslobođenje* u Sarajevu, *Radio B92* u Beogradu, *Feral Tribune* u Splitu, *Koha Ditore* u Prištini i još neki mogu slobodno smatrati frontom otpora i borbe za slobodu medija na Balkanu, zauzimajući se protiv nacionalizma i autoritarnog pokreta" (2011: 45-46). I drugi pažljivi kroničari medija i politički analitičari suglasit će se sa stavom da je govor mržnje mijenjao intenzitet i oblik, a i mediji nisu više bili jedini njegovi pronositelji. Novinarica portala *zamirzine.net* Ivana Sansević piše da se "govor mržnje pronosio sa saborskih govornica, preko estrade i koncerata Thompsona i Škore, do pojedinaca kojima su predraude i stereotipi postali standard".

Drugo razdoblje od 1997. do 2000. odredio je poziv Vlade hrvatskim medijima da koriste "izričaj utemeljen na toleranciji, umjerenosti i suživotu" (Malović i sur. 2007:92). Bilo je to vrijeme mirne reintegracije istočne Slavonije, pa je Božidar Novak, doajen hrvatskog novinarstva i član skupine stručnjaka Vijeća Europe za medijsku borbu protiv netolerancije, tim povodom napisao: "Vlada svu odgovornost prebacuje na medije, ne smatra da je to posao političara. A upravo su političari bili glavni nositelji nesnošljivosti, dok su ih državni mediji mogli samo pratiti" (92). Drugo razdoblje zasigurno je smanjilo okrutnost govora mržnje prema srpskoj nacionalnoj manjini i prema Židovima, ali se počeo poticati govor mržnje prema ženama, Romima, pripadnicima homoseksualnih skupina i drugima. Zapamćen je komentar broj 6 - lipanj 2011.

iz 1998. o ženama koje su se okupljale u Centru za žene žrtve rata koje se opisuju kao "Hrvatice iz jugoudbaških, jugomilicijskih i jugooficirskih političko-obiteljskih miljea..., koje se zauzimaju za žene žrtve rata uglavnom ne-Hrvatice". Na kraju tog opskurnog teksta o ženama aktivisticama, "starim, a neudanim" ženama, zaključuje se: "Premda se bore za nezavisno odlučivanje žena o svome tijelu u relaciji prema muškarcu, rađanju začete djece i rađanju uopće, neke te relacije nemaju jer su lezbijke (protiv kojih nemam ništa dok svoje lezbijstvo ne pretvaraju u militantnu kategoriju) (*Večernji list*, 14. lipnja 1998).

Treću fazu, dakle posljednjih desetak godina, obilježava iščezavanje postupno govora mržnje, premda svaka kriza u postkonfliktnom društvu, kakvo je hrvatsko, iznjedri neki sofisticiraniji oblik govora mržnje. To je vidljivo osobito u onim sredinama koje su pretrpjele najveća razaranja u ratu i gdje se vrlo teško ponovno uspostavljaju veza i dijalog među pripadnicima većinskoga i manjinskoga naroda. Tako je jedan lokalni dužnosnik, opisujući stanje u Vukovaru, izjavio da su "lokalni Srbi prljavi", a poduzetnik Dikan Radeljak javno je kazao da mu "nije ugodno sa Srbima u istoj zgradi" (*Jutarnji list*, 10. lipnja 2008). Primjera govora mržnje iz, uvjetno rečeno, treće faze manje je, ali su radikalni. Mediji moraju objavljivati neprimjerene izjave javnih osoba, ali je nužno odmah na njih reagirati, što je većina novinara i činila. Katkad u medijima nema osjetljivosti za pripadnike određenih manjina pa se – čak i kad se ne može govoriti o izravnom govoru mržnje – uočava krajnje neprimjeren i diskriminatorski odnos prema pripadnicima manjinskih skupina. Tako su "Lončarevi udomili Romkinju s tumorom", "romska su djeca smrdljiva", "tvrtka Rubus u vlasništvu Mladinićeve (vlasnika SMS-a, nap. G. V.) kćeri kupila je najviše parcela od vlasnika srpske nacionalnosti ili srpske starčadi koja nema nikoga svoga" (*Slobodna Dalmacija*, 2009).

Posljednjih godina internet, kao medij koji ima neslućene mogućnosti interaktivnosti i sve veći broj mladih korisnika, postaje platformom na kojoj su vidljivi novi oblici promicanja nesnošljivosti prema određenim manjinskim društvenim skupinama. Unatoč svim upozorenjima vlasnika internetskih portala i *online* novina da će se uvredljivi i nesnošljivi izričaj automatski brisati, takvi sadržaji ostaju na mreži mjesecima i godinama. Svjedoci smo politički nekorektnog jezika, kadšto i pravog govora mržnje, na internetskim portalima obično kad je riječ o nekim iznenadnim događajima koji se odnose na međunarodnu toleranciju, živote i probleme društvenih manjina, te na događaje u kojima sudjeluju ljudi različite seksualne orijentacije. Evo jednoga tipičnog hrvatskog primjera iz kolovoza 2010, gdje se konstatira da su "nakon 'Operacije Oluja' 1995. mnogi građani – pripadnici srpske narodnosti, napustili svoje kuće u Zemunik Donjem. Nakon što su Srbi otišli, Romi su se naselili u njihovim kućama. Tamo su ostali 15 godina i zapravo nisu previše vodili računa ni o kućama u kojima su boravili, a niti o okolišu". U ljetu 2010. godine pripadnici lokalne vlasti u Zemunik Donjem zamolili su Rome da isele iz tih zauzetih kuća kako bi se raseljeni Srbi mogli vratiti. Sve su hrvatske dnevne novine pokrivala taj politički skandal iz dana u dan, a njihova *online* izdanja dala su mogućnost čitateljima da komentiraju "slučaj Zemunik". Sve je to izazvalo politički nekorektne komentare, pune netolerancije i govora mržnje, usmjerene kako prema Romima tako

i prema Srbima. Komentari su vrvjeli izrazima "cigići", "četnici", "ustaše" itd. "Čitajući te komentare, uočava se da su mnogi od *online* sudionika u raspravi o ovoj temi zapravo pripadnici već oformljene grupe čitatelja – komentatora, koji se redovito javljaju svojim stavovima, prepoznaju se prema ranijim postovima i natječu se tko će napisati što žešći izričaj govora mržnje" (Vilović, 2011:132). Nadalje, društvene mreže pripadaju platformi na kojoj se okuplja sve veći broj korisnika, pa je *Facebook* postao mjesto promicanja najžešćih izričaja mržnje, jednako kao i sjajnih humanitarnih akcija. "Hrvatski novinar Miran Pavić, opisujući prijemne koje može proizvesti *Facebook*, ili ih je već proizveo, osvrće se na stavove Jasona Kaufmana i govor mržnje koji se također širi tom društvenom mrežom i navodi da se '*Facebookom* izmjenjuju najgori oblici lijevog i desnog populizama, pa i govor mržnje... Pretražite li pojmove 'Hrvatska' pojavljuje se grupa 'Hrvati, zabranimo Slovencima ulazak u Hrvatsku' s oko 4.000 članova, 'dragi Slovenci, ni guzicu si neću obrisati vašim WC papirom' s više od 1.500 članova, a spontani komentari poput 'nagazi Srbina', 'dao bog da krepa cijeli Sabor i njihove obitelji' su posvuda" (Pavić, 2010).

Priča o govoru mržnje ipak se, dakle, nastavlja: tehnologija je unaprijeđena, pa se jezik još više oslobodio, jer mnoge na internetu štite lažni profili ili anonimnost. Slično je i u razvijenim zapadnim demokratskim državama, samo što ona imaju druge subjekte prema kojima agresivno nastupaju- ilegalne imigrante

u Italiji, Rome u Francuskoj i druge. Krajem 20. stoljeća upravo su takvi verbalni napadi i incidenti potaknuli europske zemlje da osnuju centre i nevladine organizacije kako bi suzbile pronošenja nesnošljivosti prema različitim manjinskim skupinama. Možda bi slične nevladine udruge imale smisla i u tranzicijskim zemljama poput Hrvatske.

Literatura

- Lani, R. (2011). *Balkan Media: Los tin Transition*. U: *Professional Journalism and Self-Regulation: New Media, Old Dilemmas in South East Europe and Turkey*. Paris: UNESCO.
- Malović, S., Ricchiardi S. i Vilović, G. (2007). *Etika novinarstva*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Plevnik, D. (2003). *Praksa etičkog novinarstva (Deset zakrvavljenih godina)*. Zagreb: Masmedia.
- Sansević, I. (2011). Novo ruho govora mržnje (<http://www.zamirzine.net/spip.php?article1549>, pristupljeno 13. travnja 2011).
- Thompson, M. (1995). *Forging War*. London: Article 19.
- Vilović, G. (2011). Internet-era experiance in South East Europe's Media. U: *Professional Journalism and Self-Regulation*.
- Vilović, G. (2005). Govor mržnje u medijima: Odsustvo novinarskog senzibiliteta za osjetljiva pitanja. U: Udovičić, R. (ur.). *Medijska spoticanja u vremenu tranzicije*. Sarajevo. Institut Media Plan. ■